

ΠΕΡΙ «ΣΑΥΛΩΚ»

Θ. ΚΩΤΣΟΠΟΥΛΟΥ

Ο Σαύλωκ του Σαίξπηρ και ο Φιλάργγυρος του Μολιέρου δεν είναι καθόλου ταυτόσημοι. Μάλιστα ξεχωρίζουν δυνατά γιατί ενώ ο ένας κλαίει μικρόψυχα το χρήμα του που χάνει, ο άλλος δέ διατάζει να το θυσιάσει για ένα σκοπό. Άρα αυτός ο σκοπός, τέρμα ενός ισχυρού ψυχικού πόθου, είναι απείρα επικρατέστερος από το πάθος, το πάθος του χρήματος όπως το παρουσιάζει ο κοινωνικός Μολιέρου. Όμως για τον φυσικό Σαίξπηρ το πάθος είναι ένα ξεκίνημα, μία άφορμή για να φέρει τον άνθρωπό του στις κορφές απ' όπου ρίχνοντάς τον θα μᾶς φέρει το έλεος και τον φόβο. Και ο Σαύλωκ, είναι βέβαια κι' αυτός φιλάργγυρος, αφού κάθε μονέδα που χάνει για άλλο λόγο έξω από το σκοπό του, τη νιώθει σά μαχαίριά στα φυλλοκάρδια του. Μά εδώ, στον Σαύλωκ, ο ποιητής δε στένεψε τα όρια της φαντασίας του στο πάθος. Το εξέτεινε πάνω από τη στεριά—τη μικρόχαρη ζωούλα μας—στον ούρανών τους κόσμους. Ξεκίνησε βέβαια όπως είπαμε από το πάθος, μα το ξεμεταλλεύτηκε γι' ανώτερους και πιο σοβαρούς λογαριασμούς. Έτσι, ο Σαύλωκ δε μᾶς παρουσιάζεται σαν τύπος τοιγκούνη. Άν είχαν τέτοιοι θά δέχονταν τριδιπλο το τίμημα που του προσφέρει ο Βασάνης στο δικαστήριο. Μά όχι, αυτός θέλει να τελειώνει με το σκοπό πουβαλε στη ζωή του. Απαράλλαχτε σαν το Ριχάρδο που έταξε σκοπό της ζωής του να ανέβει στο θρόνο πατώντας απάνω στα κορμιά εκείνων που οκότεως, δμοια σαν τον Μάκβεθ που φτάνει κι' αυτός στο ίδιο τέρμα κι' από τον ίδιο δρόμο, σαν τον Ίαγο που σιωπά μπροστά στο νεκρό ζευγάρι, αφού χάρηκε το σκοπό του, έτσι κι' ο Σαύλωκ τραβάει στο τέρμα, χωρίς να σκεφθεί τον κολασμό. Πόσο μικρόψυχος θά φαίνονταν αλήθεια αν φοβότανε της Βενετίας τους νόμους που θά βνούσανε το χριστιανό; Εκεί βρίσκεται η απόδειξη της υπέρφλης του φορᾶς προς την κατάλυσή του. Τέτοιο είναι το σημάδι κάθε μεγάλης ψυχής. Ίαγος, Μάκβεθ, Ριχάρδος, Σαύλωκ. Ρέματ' ασυγκράτητα που ξεχύνονται στον ανοιχτό τους δρόμο. Άνθρωποι δ.σμένοι στον εαυτό τους, όπως τους θέλει κι' ο Ίφεν.

Ο Σαύλωκ δεν είναι τσιφούτης καθαυτό; Εϊν' έκδικητής. Άρως άνθρωπος. Άνθρωπος που μισεί δυνατά.

Άπ' την αρχή που θά τον δοϋμε εϊν' ένας που δείχνει παιχνιδιάρικα το μίσος του. (Ο Σαύλωκ δε στυλώνει εδώ τραγωδία μά σ' ανάλαφρα τᾶ χνάρια της κωμωδίας αποτυπώνει συχνά το πέλμα της βαριάς τραγικής μοίρας). Προκαλεί γεγονότα, ενώ θά μπορούσε να τ' αποφύγει. Παίζει με τη μοίρα του που ίσως γι' αυτό να τον πλερώνει. Σά βγαίνει στη σκηνή με το Βασάνη εξακολουθᾶνε μία συζήτηση π' α-

νοίξανέ από τᾶ πρϊν. Και πόση σκέψη ξεπροβάλλει από τᾶ πρώτα λόγια που τονίζει ο Σαύλωκ κι' ακούει ο Βασάνης περιμένοντας τὴν ἀπόκριση. Μέσα του αναθεύτηκε από τὴν πρώτη στιγμή τὸ πρόσταγμα τῆς μοίρας του. «Τρεῖς χιλιάδες τάλλαρα... γιὰ τρεῖς μῆνες κι' ὁ Γενάρου ἔγγυητής». Ἐδῶ εἴμαστε! Ὁ Γενάρου ἔγγυητής! Νᾶ ἡ εὐκαιρία!

Ἀπὸ τὴ φράση «τρεῖς χιλιάδες τάλλαρα» ποὺ τὴν ὑπογραμμίζει με τὴ λέξη «καλό» (ποὺ κατὰ τὴν ἰδέα μου πρέπει νὰ τονίζεται τις τρεῖς φορές μ' ἀξαναδόμνη ἔνταση γιατί τὸ σχέδιο ποὺ τοῦ ἀποκαλύπτεται τὸν χαροποιεῖ) ἀρχίζει νὰ παίζει μέσ' τὴ χούφτα του ὄχι με τᾶ τάλλαρα, ἀλλὰ με τὴ ζωὴ ἐνὸς χριστιανοῦ ποὺ ἂν δὲν τὴν ἔχει ἀκόμα στὸ χέρι, ὡς τόσο τὸν κρατάει μιά ποὺ ἐκεῖνος καταδέχτηκε νὰ προσπρίψει σ' αὐτόν, ἕναν καταφρονημένον κι' ἀποδομημένο σ' ὄλες τις ἄλλες περιστάσεις. Κ' εἶν' αὐτὸς ἴσα-ἴσα ὁ λόγος ποὺ θά φέρει στερνᾶ τὸ Σαύλωκ στὴν κατάσταση τοῦ θηριοῦ ποὺ ἀνοίγει τὸ στόμα του γιὰ νὰ καταπιεῖ τὸν ὄχτρο του.

Μά τὸ παζάρι ἀκόμα συνεχίζεται κ' εἰ ἰδέες ἔρχονται ἀπάνωτῆς. «Ὁ Γενάρου εἶναι καλὸς» ὁμολογεῖ ὁ Σαύλωκ βλέποντας μπροστά του ἕνα περίφημο ψημάρι. Κι' ὁ Βασάνης ποὺ στᾶ λόγια του αὐτᾶ διαβλέπει μιά πνιγμένη εἰρωνία κάτω ἀπὸ τὸ ἀδηφάγο μῖσος του, χωρὶς νὰ θέλει ἀναστατώνεται: «Ἀκούσες τίποτα νὰ τὸν κατηγοροῦν;» «Ὁχι, ὄχι», σπεύδει νὰ τὸν καθησυχάσει ἐκεῖνος καὶ γιὰ νὰ μὴ προδοθῆ, τὸ νόημά μου εἶναι... πῶς ἀξίζει. (Εἶταν ποτὲ μπορετὸ ὁ τετραπέρατος Ὀβριὸς νὰ πιστεῦθῃ στὴν ἀξία ἐνὸς Χριστιανοῦ ποὺ τοῦ κακοφέρνονταν καὶ τὸν περιφρονοῦσε; Πραγματικᾶ ποιᾶν ἀνθρώπινη ἀξία μποροῦσε νὰ καταλογίσει ἕνας περιφρονημένος ἀνθρώπος σ' ἕναν ποὺ ἀπολαμβάνει ὄλες τις τιμῆς τῆς κοινωνίας του;) «Κι' ὡς τόσο, συνεχίζει γιὰ νὰ συγκαλύψῃ τὸ μῖσος κατῶ ἀπὸ τὴν ἐπίφαση τοῦ πάθους του, τὸ ἔχει του εἶναι ὀπθετικὸ. Ἐνα καρᾶβι ποὺ πάει στὴν Τριπολιχ. κ.λ.π. Ὁ ἀνθρώπος ὡς τόσο ἀξίζει». Ἀξίζει βέβαια γιὰ δόλωμα στ' ἀγκίστρι του ὅπως θά ξεφωνήσει ἀργότερα στοὺς χριστιανούς ποὺ τὸν ἐμπαίζουν. Σ' αὐτὴν ὁμως τὴ λέξη κρύβεται καὶ κάτι ἄλλο; ὁ Σαύλωκ δὲν ἤθελε νὰ διαλέξῃ ἕναν ἐχθρὸ δίχως ὄπλα. Χρειαζόνταν ἐναντίπαλον ἀντάξιο του Διαλέγει τὸ Γενάρου (καὶ γιατί κίολας αὐτὸς προσπέφτει στὸν Ὀβριό, ὁμως θά μπορούσε νὰ τὸν ἀποφύγει λέγοντάς του πῶς δὲν τοῦ δανείζει) ποῦναι πλοῦσιος, τὸν ἐγκρίνει γιατί ἂν τοῦ τύχει καμμιᾶν ἀναποδιᾶ καὶ δὲ μπόρεσει νὰ τὸν πλερώσει, θᾶχει μεγάλο πρόσωπο νὰ τᾶπεινώσει. Στὴν ἀρχὴ δὲ φανερώνει τίποτ' ἀπὸ τὸ στοχασμὸ του, ἄλλο ἀπόναν ὑπαινιγμὸ μιλόντας γιὰ τὸ

Έχει το Γενάρου πώς είναι υποθετικό και πώς τὰ καρδιά του βρίσκονται σὲ κάθε λογῆς κίνυνο. Ὡς τόσο, δὲν ἀποφεύγει τὸν πειρασμὸ νὰ βάλει σ' ἐνέργεια τὸ τραγικὸ τοῦ ἀστείου ποῦ θὰ τὸ πεί τάχα χωρατεύοντας γεμάτος λογικά ἐπιχειρήματα πὺς δὲ χάνει τίποτα ὁ Γενάρους ἂν παραβῆι τὴ διορία. Μὰ ξέρει καλά τὶ μπουρὲ νὰ πάθει. Κι' ὁ Ἐμπορος τῆς Βενετίας συγκατανεύει. Τὸ σημεῖο αὐτό, τῆς ἀποδοχῆς τοῦ ἀστείου συμφωνητικοῦ ἀποδεικνύει πόσο ἐπιπόλαια πήρε τὸ πρᾶμα ὁ Χριστιανός. Δὲν ὑπάρχει κανένας φόβος, κανένα μυστήριο στὴ ζωὴ του. Εἶναι ἔμπορος, χωρὶς ποίηση στὴ ζωὴ του, ἐγὼ-ὁ-ἄλλος, ὁ Σάυλωκ ἔχει κάνει κιόλας ὑπόθεση τῆς ζωῆς του αὐτὴ τὴν εὐκαιρία ποῦ τὸν ζυγώνει σὸ θεὸ του. Δέχεται λοιπὸν τ' ἀστεῖο αὐτὸ ὁμολογῶ. Μὰ πάνω κεί του ξεφεύγει μιά τόσο ἔντονη ἔκφραση χαρᾶς τοῦ προσώπου του ποῦ ὁ Βασάνης νιώθοντας μιά κρυάδα, σὺν ἐκείνη ποῦ χαρίζει μόνο τὸ λεπίδι τοῦ χάρου; παρεμβαίνει γιὰ νὰ τὸν ἐμποδίσει νὰ ὑπογράψει τέτοιο ὁμολογῶ. Μὰ ὁ Χριστιανός ἔμπορος θὰ γελάσει μ' ἀφοβία κ' ἔντονη πίστη στὸν ἑαυτὸ του. «Βρὲ ἄνθρωπε (λέει στὸ Βασάνη) τί; μὴ φοβάσαι; τὰ πλοία μου ἔνα μῆνα πρὶν θὰ μποῦν στὸ λιμάνι». Τόση πεποίθηση στὸν ἑαυτὸ του καὶ τόση περιφρόνηση στὸ μυστήριο τῆς ζωῆς! Μὰ γι' αὐτὸ θὰ πληρώσει. Θὰ πληρώσει ἀκόμα ἔστω καὶ μὲ τὴν ἀγωνία του (ἂν ὄχι βέβαια μὲ τὴ ζωὴ του ποῦ ὁ Χριστιανός Σαίξπηρ θὰ τοῦ χαρίσει) τὸ κακὸ του φέροισι ἀπέναντι σ' ἕνα ἰσχυρὸ ἄνθρωπο ἀκόμα κ' ἂν εἶναι αὐτὸς Ἑβραῖος. Μήπως ὁ Γενάρους στὸ λιμάνι, στὸ πιάρι, παντοῦ δὲν τὸν εἶχε πρόσβάλλει; «Τὸ πιθανὸ νὰί πὺς καὶ πάλι θὰ σὲ φτύσω καὶ θὰ σὲ κλωτοήσω ἀκόμα».

Ὁ Σάυλωκ λίγο προητέρως εἶχε διακηρύξει πὺς τὸ σημάδι τῆς φυλῆς του εἶναι ἡ ἀνοχή. Ἔτσι, τὸ φέροισι τοῦ Χριστιανοῦ ἐμπόρου τοῦρχεται βολικὰ γιὰ νὰ πεί, βάζοντας σκόπιμα τὴν οὐρά του στὰ σκέλια. «Νά, νά. Γιὰ ἰδὲς πὺς ἀναψες; Ἐγὼ ζητάω τὴ φιλία σου, νὰ ξεχάσω τὶς ντροπὲς ποῦ μὲ παρέχουσες καὶ νὰ μὴν πάρω μιά πεντάρα τόκο».

Φυλετικὸ αἶσθημα λοιπὸν βαθύ. («Καὶ φτεῖς μου τὸν ὄβραϊκὸ ἰζουμπέ. Στὴ χάβρα μας, τούβαλ, στὴ χάβρα μας!») Καὶ μαζί μ' αὐτὸ μιά βαθειὰ ἠθροσκευτικὴ πίστη, δεμένη μὲ τὸ ἔθνος του.

ΣΑΥΛΩΚ: Μπορῶ νὰ μιλήσω τοῦ Σιὸρ Γενάρου;

ΒΑΣΑΝΗΣ: Ἄν μᾶς κάνεις τὴ χάρη νὰ φᾶς μαζί μας.

ΣΑΥΛΩΚ: Μάλιστα, γιὰ νὰ μυρίσω χοιρινό, νὰ φάω ἀπὸ κεί ποῦχωνε ὁ προφήτης σας τὸ διάολο. Ἀγοράζω μαζί σας, πωλῶ μαζί σας καὶ πᾶει λέοντας. Ὅμως δὲν τρώω μαζί σας, δὲν πίνω μαζί σας. Προσευχὴ μαζί σας δὲν κάνω.

Ἐθροκολληψία; Τί ἄλλο; Εἶναι τὸ ἴδιο βαθύ ἠθροσκευτικὸ αἶσθημα ποῦ θὰ τὸν ἀναταράξει βαθιὰ στὸ δικαστήριο ὅταν ὁ Χριστιανὸς ζητήσει γιὰ τιμωρία τοῦ Ὀβριου ν' ἀλλαξοπιστήσει. Τότες θὰ σαραβαλιστεῖ ἐξουθενωμένος, θὰ πέσει δίχως ἔρμα πιά καὶ στήριγμα. Γιατὶ ἡ ἠθροκία του εἶτανε κάτι ποῦ τόχε στὸ αἷμα του σὺν τὸ πάθος γιὰ τὸ χρῆμα, ἔτρεφε τὸν ἀνθρωπισμὸ του σὺν τὸ δεσμὸ μὲ τὴν κόρη του ποῦ ὅταν τὴ χάνει γίνεται δυστυχῆς καὶ βέβαια πὺς δυστυχῆς ποῦ πήρε μαζί της καὶ τὰ χρυσαφικά της, γιατί τὸ σαράκι τοῦ πάθους του ἔδω δὲ νικιέται ἀπὸ τὴν πατρότητα. («Ἄχ, ἄς εἶταν σαβανωμένη ἔδω μπροστά μου μὲ τὰ φλουριά της»).

Ἡ ἠθροκολληψία τοῦ Σάυλωκ δεμένη, σ' αὐτὴ τὴν περιπτώση μὲ τὸ πάθος του, φαίνεται κ' ἀπὸ τὴν πρώτη του κιόλας ἐμφάνιση στὸ δράμα σὺν μιλάει γιὰ τὰ πρόβατα τοῦ Λάβαν. Ἐκεῖ σὺν μιλήσει γι' αὐτὰ ποῦ ἀυγάταιναν μὲ τόσο θαυμαστὸ τρόπο, συγκερνώντας τὴ μαγανεία μὲ τὸ ἀνθρώπινο προβλεπτικὸ, θὰ ὄραμα-

τιστεῖ συγκινητικὰ καὶ χαρούμενὰ τὸ βιβλικὸ θρύλο. («Κ' εἶταν αὐτὰ τοῦ Ἰακώβ νὰ πὺς προκόβει ὁ κόσμος!»).

Θάτανε λίγο γιὰ τὴ σαίξπηρικὴ διάνοια νὰ τὸν κρατήσει μόνο ὅτις ἀτομικὲς του σκέψεις. Ἐρχόνται στιγμὲς ποῦ, ὁ Σάυλωκ μιλάει πάρα πάνω ἀπ' ὅτι ἐνδιαφέρει τὴ φυλὴ του καὶ τὸ αἰτομό του καὶ οὗτο γιατί, σὲ μιά στιγμὴ ζώντας ἔντονα τὸ ἀτομικὸ τοῦ δράμα, ξεστομίζει ἀσυνείδητα ἕναν πανανθρώπινο λόγο. Αὐτὴ ἡ πανανθρώπινη φωνὴ τῆς διαμαρτυρίας θάναί σὲ μιά δεδομένη σκηνὴ καὶ τὸ ἐρώτημα πάνω στὴν περιφημὴ ἐξισωτικὴ ἀπαίτηση ὅλων τῶν ἀνθρώπων, ὅλων τῶν ἐποχῶν. («Κι' ὁ Ὀβριός ἄνθρωπος δὲν εἶναι; Δὲ νιώθει χαρὰ, λύπη, πάθος; Κρυώνει, ζεσταίνεται;... Σὰ μᾶς χτυπάτε δὲ ματώνουμε; Σὰ μᾶς γαργαλάτε δὲ γελᾶμε;») Ἐδῶ τίθεται ὄλο τὸ ἠθροκὸ αἶτημα τοῦ καιροῦ του καὶ τῶν κατόπι καιρῶν, ἔδω συσμίγεται μὲ τὸ ὕφος τῆς ἀποκαλύψεως του καὶ τὸ ἀνῆσθημο τοῦ ἥρωος.

Στὸ δικαστήριο θὰ σταθεῖ βαρὺς κ' ἀπότομος σὺν καταπέλτης. Ἐχει ἐπικαλεστεῖ ἀπὸ πρὶν ἕνα μόνον νόμο σκληρὸ κ' ἀπάνθρωπο βέβαια, ἀλλὰ ἐπιταχτικὸ. Τὸ γδικιωμό! γδικιωμό φτερώνει τὴν καρδιά του καὶ τὴν κάνει ἀλύγιστη κ' ἀσπλαχνὴ σὺν τ' ἀστάλι.

Ὁ Σαίξπηρ, ὁ Χριστιανὸς ποῦ εἶταν, ὅσο κ' ἂν στάθηκε μεγαλόπνοος ποιητής, ποῦ ὑπῆρθε πάντα μὲ τὸ ἀσύγκριτο στὸν κόσμον ταλέντο του τὴν ἀρχὴ πὺς ὁ ποιητής εἶναι σὺν τὸ θεῷ, πὺς βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους, ἔδω φαίνεται νὰ ἐπηρεάστηκε βαθιὰ ἀπὸ τὴν πίστη του. Καὶ δὲ θὰ μπορούσε κάτω ἀπὸ τὸ νόμο τῶν συνθηκῶν νὰ γίνε διαφορετικὰ γιατί ἀπευθύνονταν σ' ἕνα κοινὸ χριστιανὸ καὶ γιατί ὁ ἴδιος δὲν εἶταν ἀμεδαφικός, οὔτε μπόρσε ν' ἀρνηθεῖ τὴν ἐποχὴ του, μὰ ἔδωσε μόνον μεγάλες εἰκόνες ἀπ' αὐτὴν.

Ἔτσι, μᾶς κάνει ἐντύπωση ὁ λόγος τοῦ δικαστή (Πόρσιας) ποῦ μὲ τὴν χριστιανικὴ του κάθαρση ἐρχεται νὰ μαστιγώσει τὴν ἀσπλαχνία, κατακάθι καὶ γέννημα μῆς προαιωνίας πάλης. («Ἡ σπλαχνία δὲ ἔλεει βιάσμα. Εἶναι σὺν τὴ γλυκερᾷ βροχῇ τοῦ πέφτει ἀπ' τὰ οὐράνια. Σπλοχνιά ζητᾶμε καὶ στὴν προσευχὴ μας κλπ.»). Πόσο τεράστια ἡ ἀντίθεση μὲ τὸν Ἑβραϊκὸ Νόμο: Ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος.

— Καὶ πὺς ἐλπίζει ἔλεος μὴν ἐλεόντας, λέει ὁ Χριστιανὸς δικαστής. Κι' ὁ Σάυλωκ:

— Τί κρίσιμο θὰ φοβηθῶ μὴν ἀδικώντας;

Σύγκρουση δυὸ κόσμων, δυὸ ψυχικῶν πολιτισμῶν ποῦ πάνω ἀπὸ τὶς ἀδυναμίες καὶ τῶν δυὸ θάπρεπε νὰ κατιοχύσει ἕνα καινούριο πνεῦμα μῆς πανθρώπινης ἠθροκείας, ἑνὸς πρωτόφαντου, μάγου πολιτισμοῦ. Ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ χριστιανισμοῦ εἶναι παράξενο πὺς ὁ Σαίξπηρ δὲν ἐξύμνησε δικαίτερα τ' ἀγαθὰ του, μὰ πὺς μὲ τὸ νὰ μᾶς δίνει μῆς εἰκὸνα ἀντικειμενικὴ καὶ ψυχρὴ τοῦ καιροῦ του νὰ μὴν ὑπερθεμάτισε. Ἔτσι ὅπως εἶναι τὸ ἔργο βρισκῶ νὰ μὴν τιμᾶει ἀρκετὰ καὶ νὰ συνηγορεῖ μὲ ἀνώτερα διδάγματα τὸ χριστιανικὸ πνεῦμα γιατί ἂν θέλαμε νὰ καταλογήσουμε στὸν ποιητὴ πὺς μερολήπτης ἀθελά του θὰ προτιμοῦσα νὰ πὺς πὺς θέλησε μὲ τὸ Σάυλωκ νὰ δώσει τὸ Ἑβραϊκὸ δράμα. Γιατὶ δὲ φτάνει ὁ λόγος; ὅταν δὲν τὸν συνοδεύει ἡ πράξη.

Ὁ Σάυλωκ ἂν δὲν ἦταν σὲ δικαστήριο χριστιανῶν θὰ κέρδιζε τὴν ὑπόθεσή του. Καὶ σύμφωνα μὲ τὸ Σύγχρονο Δίκαιο νὰ κρινόταν πάλι θὰ κέρδιζε ἂν ὄχι τὴ σάρκα τοῦ Γενάρου τουλάχιστο τὰ χρήματά του. Στὸ δικαστήριο ὅμως τῶν Χριστιανῶν δὲ βρίσκει κανένα ἔλεος. Ὅχι μόνο δὲν πέρνει τίποτα, ἀλλὰ καὶ πληρώνει βαρῖα ἀπὸ πάνω. Τιμωριέται μόνο καὶ μόνο λόγῳ ὑπεροχῆς τῆς Φυλῆς. Γιατὶ ἂν κρινόταν μ' ἕνα κοινὸ μέτρο δικαίου ἴσως ὄλη αὐτὴ ἡ συμφωνία νὰ κηρύχονταν τὸ πολὺ-πολὺ ἀκυρὴ, μὰ νὰ

φτάσει σε τέτοιο σημείο άγριας έκδίκησης θά-
τανε ζήτημα. "Όσο κι' αν φαίνεται τολμηρός
γιὰ τὴ χριστιανικὴ κρίση αὐτός ὁ συλλογισμὸς
ὡς τόσο θ' ἀποδειχνόταν ἀπ' τὰ πράγματα καὶ
τις συνθήκες ὡς συνέβαιναν ἀλλοιωτικά. Γιὰ
φανταστεῖτε ἀλήθεια ἡ κρίση νὰ λάβαινε χώρα
ὄχι στὸ Δικαστήριον τῶν Χριστιανῶν ὅπου ὄλοι
τοῦ ρίχνονται, ἀλλὰ στὴ Χάβρα. Ἐκεῖ δὲ θά-
καναν κομμάτια τὸ Χριστιανὸν οἱ Ὀβραῖοι, ὅπως
οἱ Χριστιανοὶ στὸ τέλος κατακομμάτιασαν τὸν
Ὀβριό; Ποῦ βρίσκεται ἄραγε ἡ ὑπεροχὴ τοῦ ἀ-
νώτερου χριστιανοῦ

Εἶναι πικρὸ νὰ ὁμολογηθεῖ πῶς κι' ὁ σημε-
ρινὸς χριστιανὸς νιώθει τὴν τιμωρίαν τοῦ Σάυ-
λωκ βασιᾶ κι' ἀντιχριστιανικὴ ὅσο κι' ἂν ὁ Ὀ-
βριὸς μέσα στὴν παραφορὰ τοῦ μίσους καὶ τὸν
ἐκτραχηλισμὸ τοῦ πάθους τοῦ φάνηκε ἀνάξιος
σπλαχνιάς. Κάποιο κατώτερο ἐκδικητικὸ πνεῦμα
κυριάρχησε στὴν πιὸ ἀνώτερη ἐκδήλωση τοῦ
ἀνθρώπου. Καὶ φέρνει κάποια ξώδερμη ἱκανο-

ποίηση τοῦτο τὸ γεγονός, κάποια δικαίωση ἐπο-
χικὴ πιότερο, παρά μιὰν ἀπαρασάλευτη ἀπο-
δειξη τῆς θεϊκῆς κι' ἀνθρώπινης μαζί ἀτράντα-
χτης ἀλήθειας, ἰσότητος καὶ δικαιοσύνης.

Μὰ ἐδῶ φαίνεται βρίσκεται τὸ μυστικὸ τῆς
πορείας τῆς ζωῆς. Ἡ ἀποκαλύψει τὸ πλεῖον
τῆς καὶ βαθύ νόημα στὸ πιὸ τέλει δημιούργη-
μά της.

Στὸν «Ἐμπορὸ τῆς Βενετίας» ὁ Σαίξπηρ
εἰργαλε τὴν πρώτη κραυγὴ. Βρῆκε τὸ δίκη τοῦ
Ὀβριοῦ. Στὴ σκηνὴ τοῦ Δικαστηρίου τὸν βάζει
παντοδύναμο νὰ τ' ἀπαιτεῖ. Μ' ἀπὸ κεῖ κατ'
πέρα τὸν γκρεμίζει στὸ βάραθρο τῆς δραματι-
κῆς καταστροφῆς. Ἴσως γιὰ τὸ δίκη τῆς ζω-
ῆς τοῦ ἥρωά του ἔχει καταπνιγεῖ. Ἴσως γιὰ τὴν
θά βιαστεῖ νὰ μᾶς φέρει στὸ γνῶριμον, κλίμα
τῆς ποιητικῆς μεγαλοφυΐας του, στὴ γαλήνη τῶν
ἄστρων ποῦ παρόμοια λάμπει ἔργο καλὸ μέσα
στὸν πλάνο κόσμον, ἀφοῦ εἶπε ὅ,τι εἶχε νὰ πεῖ:
Γιὰ τὸ δίκη τῆς ζωῆς μας.

ΘΑΝΟΣ ΚΩΤΣΟΠΟΥΛΟΣ